

DIT GESLACHT DAT ZOVEEL IS

Een conversatie tussen een onbekend aantal onbekenden van wie slechts één zich bekend zal maken.¹

Annemarie Mol en anderen

'Van "vrouwenstudies" naar "genderstudies".'

'Tja. Je staat erbij en je kijkt ernaar.'

'En anders ik wel. Jammer, jammer.'

'Luister: het bestuderen van "vrouwen" is jouw roeping ook niet!'

'Maar *als* vrouwen? Was dat geen mooie draai aan het woord geweest? *Als* vrouwen?'

'Alle aandacht van het object naar het subject van kennis schuiven, lijkt me overdreven. En bovendien weten we het ook dan niet, wat *vrouwen* zijn. En mogen Ernst van Alphen en Stefan Dudink niet in het tijdschrift publiceren?'

'Ach, allicht. Maar dat doen ze al. En het is mooi om de geschiedenis in de woorden mee te dragen. Dat woord vrouwenstudies hebben we nu eenmaal, dat lag indertijd voor de hand, toen ging het om ongehoorde en ongeziene *vrouwen*.'

'Een revolutie op zijn tijd kan geen kwaad en dan veranderen de woorden ook. Ze moeten wel. En in of na die revolutie gaat het niet meer over iets dat altijd bestaan heeft, vrouwen, maar om historisch tot stand gekomen categorieën en om wat die voor gevolgen hebben, om *hoe* ze van ons *vrouwen* maken. Soms. En soms ook niet.'

'Ach wat, die term nu heeft niets te maken met het ontketenen van een inhoudelijke revolutie, maar alles met de markt. Een tijdschrift heeft een markt nodig. Het moet veranderen om op de markt te blijven. Wat heet: om te zorgen dat er een markt blijft.'

'Is de markt het ultieme argument geworden?'

'Het is geen argument, het is een gegeven.'

'Maar luister, is er echt maar één woord dat verkoopt, en is dat werkelijk *gender*? Als dat zo is, gaat er met het behouden van het tijdschrift wel, tegelijkertijd, ook iets verloren.'

'Wat dan nou maar?'

'Om te beginnen onze provinciale eigenheid. Het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* is, ik bedoel was, Nederlandstalig en *gender* is een Engels woord, en we moeten toch al zo nodig zo hard zo veel in het Engels publiceren.'

'Dat is toch wel leuk? Ik houd er spannende vriendinnen aan over. En vrienden trouwens ook.'

'Schrijf jij dan maar fijn in het Engels, meid, als je daar lol in hebt en als het je goed te pas komt voor je c.v., maar als we die Engelse woorden nou ook nog eens in het Nederlands gaan importeren dan doen we net alsof we een geheimtaal hebben en je het vak moet hebben gestudeerd om het blad te kunnen lezen. Waar vroeger Latijn of Grieks het hogere en het hele diepe internationaal maakten, lijkt het tegenwoordig of Engels ware wetenschap markeert.'

'En dat is alleen nog maar het democratiseringsargument, van: "de dagelijkse taal voor iedereen, Galileo schreef ook in het Italiaans." Daar kun je nog een anti-imperialisme argument aan toevoegen: het is hard nodig dat er in de wereld verschillende talen om in te denken overblijven. Want in deze taal gaan een economische en een culturele hegemonie samen. Het bevalt mij niets dat als het er op aan komt de Amerikaanse uitgevers de baas zijn, net als de Amerikaanse software-industrie en de Amerikaanse wapenproducenten. En de Amerikaanse praatjesmakers. Op het punt van *gender* komt daar bovendien nog bij dat de baas een vergissing maakt. Het Engels, bedoel ik, maakt een vergissing.'

'Veel vergissingen.²

'Ja, vast, maar laten we ons tot ons onderwerp bepalen: het Engels kent het woord *geslacht* niet.'³

'Jeetje, wat een treurig woord. Wat schiet je daar nu mee op? Dat is nog ouderwets dan "vrouwen" en het haalt van alles ondersteboven.'

'Precies, dat schiet je ermee op. Waar ik om te beginnen aan dacht was dit: dat het geen onderscheid maakt tussen lichaam en leven. Het is geen louter sociaal woord.'

'Ho, ho, het lijkt me juist veel te louter biologisch!'

'En we waren daar toch juist zo tevreden mee, met dat dat kon met de term *gender*, een onderscheid maken tussen de *seks* van het lichaam en de *gender* waaraan maatschappelijk wordt vormgegeven? Op die manier valt het toch duidelijk te maken dat de maatschappelijke positie van vrouwen niet te verklaren valt vanuit de biologische kenmerken van hun lichamen?'

'Zwakke strategie, veel te zwakke strategie, juist tegen het biologiseren. En het biologiseren maakt een nieuwe bloei door. Afschuwelijk. Ik weet ook wel dat dat niet door de taal komt, daar komen dingen aan te pas, en gevoelens en, tja, markten, maar in de termen *seks* en *gender* praten, is echt niet de beste manier om er iets tegen te doen. En zeker niet als het ten slotte niet eens meer over *seks* gaat, en er alleen maar *gender* overblijft.'

'Alleen de sociale positie van vrouwen. Hun zelfbeeld desnoods. Maar niet de vormgeving van hun lichamen. Niet de vaststelling van het geslacht bij de geboorte. Niet de epidemiologische statistieken die onderscheid maken in populaties *mannen* en *vrouwen* en zo aan hun biologische verschil vorm geven. Niet de technieken van het voortplanten. Niet de operaties die transseksuelen een ander lichaam geven. Niet de vele pillen die we slikken. Niet...'

'Ja, hou maar op. Met *geslacht* kom je heus ook in de pro-

blemen: als je het dan over seks wil hebben, heet dat zeker *geslachtsverkeer*. Klinkt mij te hetero. En het is ook een woord voor *de* anatomische organen. En het verwijst bovendien naar de afstammingslijn van de vader. En naar allerlei duistere bloedbanden.'

'Negentiende-eeuwse termen zijn gevaarlijk.'⁴

'Maar dat maakt ze juist de moeite waard! Dat maakt dat ze een studie verdienen, bedoel ik. De termen. En de verschijnselen die eraan vastzitten. Want juist omdat al die zaken waar we het nu over willen hebben in de negentiende eeuw onder hetzelfde woord gevangen waren, maakt dat woord het mogelijk ze allemaal tegelijk en in hun onderlinge verband te exploreren.'

'Dus jij denkt dat je veel radicalere analyses van het seksverschil kunt maken, en van seksualiteit, en van afstamming, en van etniciteit, dat je die allemaal tegelijk kunt versplinteren, vermenigvuldigen, verschuiven, als je het maar over *geslacht* hebt?'

'Pfff, dat lijkt me wel wat al te veel gevraagd en een beetje overspannen.'

'Hoor eens, sekse en seksualiteit en afstamming en etniciteit hebben wel allemaal met elkaar te maken, maar daarmee doen we er nog wel goed aan ze stuk voor stuk te analyseren. Vind ik. En dan kom je met *geslacht* in de problemen.'

'Waarom zouden we het niet gewoon over vrouwen en mannen hebben. Of frisse combinaties, zoals *mannelijke vrouwen*.'⁵

'Kom, dat kan voor een enkel boek, niet voor een vakblad. Moet je toch een iets bredere term voor gebruiken. Wat denken jullie van sekse? Daar is toch niks mis mee? Seksestudies is prettig specifiek. En *sekse* is in het Nederlands helemaal zo exclusief biologisch niet als in het Engels. Maaïke Meijer gebruikt het gewoon in haar tekstanalyses, en als ze reclames doet, dat werkt prachtig⁶. [Interruptie: 'Ja, zie je wel, dat is ook geen sociale wetenschapper!'] Je maakt die term achteraf biologisch door almaar zo krampachtig over *gender* te lullen.'

'Wat is er mis met *seksestudies*?'

'Dat dat over seks lijkt te gaan. Vraag maar aan een stuk of wat studenten waar ze bij die term aan denken: aan het voormalige *geslachtsverkeer*. In eufemistisch medisch gebruik ook wel: de *samenleving*.'

'Hah, die is mooi: studies van de *samenleving*... heet dat niet al sociologie? Daar gaat het ook niet goed mee.'

'Of wel dus. Ze mogen niet zoveel studenten hebben, sociologie is intussen overal. Met de term *gender* wint de sociologie het ook in het interdisciplinaire veld van vrouwenstudies. Want *gender* is een term die de sociale wetenschappen hebben uitgevonden om zichzelf naast de biologie te vestigen als discipline die iets over vrouwelijkheid en mannelijkheid te zeggen heeft. Eerst de psychologie, trouwens, in de *genderklinieken* van de jaren vijftig, en later, in de jaren zeventig, in het nieuwe *women's studies*, de sociologie pas.'⁷

'Gender is toch ook een term uit de linguïstiek?'

'Ja, maar daar doet-ie iets heel anders. Ik geloof dat het daar om het *geslacht*, wat heet, het *genus*, van woorden ging.

Iemand moest er maar eens een mooi proefschrift over schrijven: over de verhouding tussen disciplines in interdisciplinaire velden, aan de hand van het debat over de term *gender*. En dan niet alleen in vrouwenstudies, maar echt, hup, overall.⁸

'En dan blijkt dat feministen die het op de biologie of de geneeskunde gemunt hebben, deze term niet goed gebruiken kunnen. En dat die dus op de nieuwe markt gemarginaliseerd worden.'

'Precies. Weet je wat ik trouwens eigenaardig vind: ik heb precies zo'n kritiek op het begrip *gender* tien jaar geleden, tien jaar geleden, keurig uitgespeld en in het voormalige *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* gepubliceerd.'⁹ Toen schreef ik dat de strategie die er aan vastzit die van het *plaats wijzen* is: de biologie mag zich over de sekse van het lichaam uitlaten, zolang ze zich daar maar toe beperkt en zich niet over de samenleving uitlaat. Maar zo werkt dat dus niet. Als strategie tegen seksisme niet en trouwens als strategie tegen het racisme ook niet. Zeggen dat de biologie het wel over baarmoeders of pigment mag hebben, maar over gedrag moet zwijgen, heeft op termijn geen zin. Het gaat ervan uit dat je wetenschappen elk een eigen plaats kunt geven, gebonden aan een eigen object, en dat die objecten rustig klaarliggen om ontdekt te worden, in een pyramide met veel kleine deeltjes onderaan, organismen daarboven, en ingewikkelde sociale verbanden daar weer boven. Maar zo zit het niet. Kennis veronderstelt en genereert *technieken* die ingrijpen in de werkelijkheid. En dergelijke interventies houden zich niet aan een plaats. Ze grijpen altijd tegelijk in lichamen en levens in en daarom kun je niet in één grote zwaai seksisme en racisme voorkomen door biologische kennis haar plaats te wijzen. Je moet analyseren wat biologische technieken doen. Voortplantingstechnieken, de genetica, maar ook de immunologie, clinical trials: de hele mikmak. Als je die rechts laat liggen, halen ze je ook rechts in. Wacht, ik citeer mezelf: "Er zit niks anders op dan in discussie te raken en te blijven over de voor- en nadelen die de verschillende terreinafbakeringen, modellen en technieken voor verschillende groepen mensen met zich meebrengen." (p. 289)

'Maar dat hoeven wij toch niet allemaal met je eens te zijn?'

'Nou nee, vooruit. Vind voor mijn part iets anders. Maar leg dan wel uit wat en waarom. Ik heb *nog nooit* iets gelezen waarin dat betoog van toen wordt weerlegd of zelfs maar tegengesproken. Er is geen discussie over. Hoogstens is er af en toe iemand die de biologie *ook* liever openlegt dan terzijde schuift. Of Haraway krijgt een compliment omdat ze daar hard aan werkt en er veel moois van heeft laten zien. En intussen blijft het woord *gender* onverminderd populair. Af en toe word ik, haast ritueel, uitgenodigd om ergens te komen vertellen waarom het niet deugt. Ook nu weer. Kom, we hebben nog iemand nodig die *tegen* is. Laten we Mol vragen, die is er fel op, dat is goed voor de discussie. Welke discussie?'

'Wat krijgen we nou? Sinds wanneer geloof jij dat de taal wordt gemunt in redelijke discussies met woord en wederwoord? Zo gaat dat toch niet?'

'Nee, okay, goed, goed. Maar toch. Ook als discussies niet beslissend zijn, is het toch raar als ze uitblijven. Hoe om te gaan met verschillen? Als, heel tolerant, alles en iedereen een *positie* inneemt, die ze op gezette tijden mag presenteren, punt, stilte, ligt vervolgens de zaak wel goed vast.'

'Jullie verliezen de context uit het oog. Je doet nu weer of het op het moment, bij de keuze voor het woord *genderstudies* om de *inhoud* gaat. Of dit een manier is om de biologie terzijde te schuiven in plaats van te thematiseren. Maar het gaat om iets heel anders: het gaat om de *strategie*, het gaat om het behoud van een vakgebied.'

'Daarmee is het nog wel een strategie met onwenselijke neveneffecten, daar mag ik toch wel op wijzen. Dat heet *bijwerkingen* in de geneeskunde. Mooi vak, overigens, heeft vooral ook zoveel te bieden omdat het lichamen en levens niet geforceerd uit elkaar haalt. Dokters weten heel goed dat als ze in een bloedvat snijden, dat ook een ingreep in een leven is.¹⁰ Kunnen onderzoeksters in de *genderstudies* nog wat van leren.'

'Kalm, kalm. Wees eens wat analytischer in plaats van meteen zo heetgebakerd. Wat zegt het eigenlijk over de academie, dat *gender* daar blijkbaar wel kan, en *geslacht* niet? Of dat *vrouwen* op is. Over.'

'Ah, dat staat nog te bezien. Het is een pure gok, dat *gender* het op de universiteit langer uithoudt dan *vrouwen*. Dat kon wel eens tegenvallen. Dat brave wetenschapje spelen, nee we zijn niet politiek, we doen in feiten, dat kon op den duur wel eens te weinig mobiliserend werken. Get, *gender* is zo'n softe term, zonder angel, zo weinig prikkelend. Kun je veel moeilijker mee appelleren aan het kwade geweten van de heren die aan de touwtjes van het grote universitaire geld trekken en die toch ook hopen dat hun dochter goed terecht komt.'

'Gaat het om het universitaire geld? Je zei daarstraks nog dat het om de *markt* ging, toen dacht ik aan het tijdschrift, dat dat verkocht moet worden. En dan is het misschien wel belangrijk welke teksten er in colleges gebruikt worden, maar vooral ook wie er tijd heeft om te lezen, wie zich abonneert in plaats van op de bieb te kopiëren, en wie genoeg van *interdisciplinariteit* houdt om althans in het Nederlands de hele boel bij te houden in plaats van alleen haar eigen vakgebiedje.'

'Academie en markt staan niet los van elkaar. Misschien hebben we hier wel een goede *casus* te pakken om hun relatie te onderzoeken. Hoe hebben de academie als onderzoeken opleidingsinstituut en de tijdschriften- en boekenmarkt met elkaar te maken? Het geval *genderstudies*.'

'Gen. Gene dele. Ginder. Gender. Zjender. Brrr. Vooral dat zj, van zjender. Misschien is dat wel waar het op de markt op mis zal gaan. Het is gewoon geen *mooi* woord. Het verkoopt vast niet. Het is *lelijk*.'

'Als dit mislukt: kunnen we dan nog een doorstart maken?'

'Ik stel voor dat we dan in plaats van uit het Engels een woord uit het Akan importeren. Of uit het Swahili. Of het Bahasha Indonesia. Of – weet ik veel: er moet toch ergens op

de wereld wel een taal zijn waarin de woorden iets intrigerends en verstandigs over *seks* zeggen?'

Literatuur

- Coward, R. (1983). *Patriarchal precedents. Sexuality and social relations*. London: Routledge.
- Haraway, D. (1991). 'Gender' for a Marxist dictionary. The sexual politics of a word. In: *Simians, cyborgs, and women. The reinvention of nature*. (pp. 127-148) London: Free Association Press.
- Hirschauer, S. (1989). Die interaktive Konstruktion von Geschlechtszugehörigkeit. *Zeitschrift für Soziologie*, 18, 100-118.
- Hirschauer, S. & Mol, A. (1995.) Shifting sexes, moving stories. Constructivist/feminist dialogues. *Science, technology and human values*, 368-385.
- Mol, A. (1988). Baarmoeders, pigmenten en pyramiden. Over de vraag of anti-racisten en feministen er goed aan doen de biologie haar plaats te wijzen. *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 9, 276-289.
- Mol, A. & Pols, J. (1996). Ziekte leven. Bouwstenen voor een medische sociologie zonder disease/illness-onderscheid. *Kennis en Methode*, 20, 347-361.
- Mak, G. (1997). *Mannelijke vrouwen. Over grenzen van seks in de negentiende eeuw*. Amsterdam: Boom.
- Meijer, M. (1996). *In tekst gevat. Inleiding tot een kritiek van representatie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wiredu, K. (1996). *Cultural universals and particulars. An African perspective*. Bloomington: Indiana University Press.
- Young, R. (1995). *Colonial desire. Hybridity in theory, culture and race*. London: Routledge.

Noten

1. En van wie er een aantal tussen de regels verborgen zijn. Bijvoorbeeld Geertje Mak (van wie ik veel geleerd heb over de negentiende eeuw en in het bijzonder over de aantrekkelijkheid en de ingewikkeldheid van de term *geslacht*), Evliya Tonkens (die schier onvermoebaar mijn feministisch geweten wakker houdt) en Irene Meijer (die commentaar gaf op een eerdere versie). Met dank.
2. Zie de prachtige analyse van Kwasi Wiredu (1996), die laat zien dat het idee dat dingen (stoelen, maar verschuif dit rustig naar seksen) een *wezen* zouden hebben, een artefact is van het Engels (hmm, valt ook uit te breiden naar het Nederlands, ben ik bang). In het Akan, Wiredu's moedertaal uit Ghana, zijn andere manieren om te abstraheren voorhanden.
3. In het Duits doen ze het ook met *Geschlecht*. Zie bijvoorbeeld: Hirschauer (1989) en onze gezamenlijke treurnis over het verlies dat optreedt bij het schrijven in het Engels in: Hirschauer & Mol (1995).
4. Zie bijvoorbeeld ook de negentiende-eeuwse racistische herkomst van de nu zo postmodern populaire term *hybriditeit*. Young (1995).
5. Mak (1997).
6. Meijer (1996).
7. Zie ook: Haraway (1991).
8. Als model kan daarbij worden teruggesproken op de onvolprezen en te vlug vergeten klassieker: Coward (1983) waarin een analyse gemaakt wordt van de term *patriarchaat* in verschillende negentiende-eeuwse disciplines.
9. Mol (1988).
10. In de sociologie van de geneeskunde bestaat een onderscheid tussen *disease* en *illness*, dat analoog aan het *sex/gender* onderscheid lichamelijke en sociale 'ziekte' uit elkaar probeert te halen. Ook in dat vakgebied heeft de term *illness* aanvankelijk de vestiging van een zelfstandige, niet aan de biologie ondergeschikte, sociologie van ziekte mogelijk gemaakt, en zit hij op dit moment het analyseren van de geneeskunde en van ziekte in de weg. Zie daarover ook: Mol & Pols (1996).